

WSTĘP

Trzeci tom *Dziennika czynności Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego* zawiera zapiski dotyczące działań głównodowodzącego Polskich Sił Zbrojnych, a jednocześnie premiera rządu RP z okresu bogatego w wydarzenia militarne i polityczne. Poprzedni tom *Dziennika czynności* zamknięto dzień po podpisaniu polsko-sowieckiej umowy politycznej, znanej jako układ Sikorski–Majski. W niniejszej publikacji czytelnik może śledzić dzieje konsekwencji tej umowy. Zawarcie układu polsko-sowieckiego było przyczyną poważnego kryzysu politycznego w „polskim Londynie” (kryzys sierpniowy 1941), skutkującego istotnymi przetasowaniami w łonie władz RP (na szczęblu rządu, Rady Narodowej RP, londyńskiego kierownictwa nad podziemiem zbrojnym w kraju). Konflikt niemiecko-sowiecki miał wpływ na pozycję Rzeczypospolitej Polskiej w obozie alianckim. Jakby tego było mało, w grudniu 1941 r., po ataku Japonii na USA, wojna rozszerzyła się na nowe kontynenty, angażując na lata miliony kolejnych żołnierzy na obszarach Pacyfiku, Australii i Oceanii, Azji Południowo-Wschodniej. Na kartach *Dziennika czynności* możemy śledzić, dzień po dniu, militarne zmagania i polityczne inicjatywy dotyczące dalekowschodniego teatru działań wojennych. W tym obfitującym w wydarzenia okresie gen. Władysława Sikorskiego absorbowała przede wszystkim troska o rozwój organizacyjny, wyszkolenie i wprowadzenie do działań militarnych II wojny światowej żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych. Troska ta wynikała z przekonania naczelnego wodza, że danina krwi żołnierza polskiego, jego braterstwo broni z żołnierzami alianckimi, będą najlepszą gwarancją uznania przez mocarstwa alianckie polskiej racji stanu.

Pomiędzy sierpniem 1941 r. a lipcem 1942 r. Polskie Siły Zbrojne rozwijały się dynamicznie. O ile w ich liczebność na dzień 15 sierpnia 1941 r. można oszacować na niemal 36 000 osób (w tym m.in. prawie 17 500 żołnierzy I Korpusu, niemal 7500 żołnierzy Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich, ok. 8000 osób personelu lotniczego oraz ok. 1500 oficerów i marynarzy PMW¹), o tyle w połowie lipca 1942 r. stan ów wzrósł do 107 942², co oznacza przyrost trzykrotny! Liczbę tę tworzyło ponad 40 000 żołnierzy PSZ w ZSRR, ponad 33 000 żołnierzy polskich na

¹ IPMS, Gabinet Naczelnego Wodza, sygn. A.XII.1, t. 24, k. 6; *ibid.*, t. 76, Stan liczebny sił zbrojnych wg stanu z dn. 15 IX 1941, k. 5–6; *Polskie Siły Zbrojne w Drugiej Wojnie Światowej*, t. II, cz. 2, Londyn 1975, 467–468; W. Biegański, *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie 1939–1945*, Warszawa 1990, s. 13, 42.

² IPMS, sygn. A.XII.1, t. 76, Raport stanu liczebnego sił zbrojnych wg stanu z dnia 15 VII 1942, k. 52.

Bliskim (wg ówczesnej nomenklatury: Środkowym) Wschodzie oraz ponad 18 000 żołnierzy I Korpusu. Z włączeniem m.in. naczelnych władz wojskowych, oddziałów w Kanadzie, oficerów w stanie nieczynnym przebywających w obozie Rothesay stanowiło to w sumie 97 097 osób. Do tego należy doliczyć stan osobowy Polskiej Marynarki Wojennej (1837 osób) oraz Polskich Sił Powietrznych (9008 osób)³.

W omawianym okresie zaszły duże zmiany w organizacji I Korpusu, wielkiej jednostki, skupiającej uprzednio *gras* polskich sił lądowych. Rozkazem z 9 października 1941 r. (faktycznie już 23 września 1941 r.) NW przemianował 4. Kadrową Brygadę Strzelców na 1. Samodzielną Brygadę Spadochronową, pod dowództwem płk. dypl. Stanisława Sosabowskiego. W grudniu tegoż roku utworzono Brygadę Szkolną (dowódca: gen. bryg. Janusz Głuchowski), w skład której weszli żołnierze zlikwidowanych 3., 5. i 7. brygad kadrowych strzelców. 25 lutego 1942 r. NW wydał rozkaz o formowaniu 1. Dywizji Pancерnej pod dowództwem gen. bryg. Stanisława Maczka⁴.

Konsekwencją układu Sikorski–Majski była polsko-sowiecka umowa wojskowa z 14 sierpnia 1941 r., na mocy której zaczęto formować Armię Polską w ZSRR pod dowództwem gen. dyw. Władysława Andersa. We wrześniu 1941 r. rozpoczęto formowanie 5. Dywizji Piechoty (dowódca: gen. bryg. Mieczysław Boruta-Spiechowicz) i 6. Dywizji Piechoty (dowódca: gen. bryg. Michał Tokarzewski-Karaszewicz) oraz Ośrodka Zapasowego Armii (dowódcy: płk dypl. Janusz Gaładyk, od 10 października 1941 ppłk dypl. Piotr Kończyc). W grudniu 1941 r. utworzono 7. Dywizję Piechoty (dowódcy: gen. bryg. Zygmunt Bohusz-Szyszko, od 11 marca 1942 r. płk dypl. Janusz Gaładyk, od 27 marca 1942 r. płk Nikodem Sulik, od kwietnia 1942 r. płk dypl. Leopold Okulicki), 8. Dywizję Piechoty (dowódca: gen. bryg. Bronisław Rakowski) oraz 9. Dywizję Piechoty (dowódca: płk dypl. Marian Bolesławicz), na przełomie 1941 i 1942 r. zawiązała się 10. Dywizja Piechoty (dowódca: płk Alfred Szmidt)⁵. Stan liczbowy Armii Polskiej w ZSRR wzrósł z 26 023 żołnierzy we wrześniu 1941 r.⁶ do 61 197 żołnierzy w marcu 1942 r.⁷ W marcu 1942 r. rozpoczęła się ewakuacja części żołnierzy Armii Polskiej w ZSRR do Iranu, związana z dramatycznym pogorszeniem warunków bytowania polskich żołnierzy i ludności cywilnej w ZSRR, a także wzrastającym napięciem w dyplomatycznych stosunkach polsko-sowieckich. Ewakuacja zakończyła się dopiero w sierpniu 1942 roku.

Dbalność naczelnego wodza o rozwój podległych mu sił zbrojnych wyraźnie widać na kartach *Dziennika czynności*. Choć miejscem urzędowania naczelnego wodza był Londyn, wiele dni w każdym miesiącu spędzał on wśród żołnierzy, przede wszystkim w Szkocji. Spotykał się z żołnierzami i kadrą dowódczą, obserwował ćwiczenia, brał

³ *Ibid.*, k. 51–52.

⁴ *Polskie Siły Zbrojne w Drugiej Wojnie Światowej*, t. II, cz. 2, s. 121–122; Z. Wawer, *Organizacja Polskich Wojsk Lądowych w Wielkiej Brytanii 1940–1945*, Warszawa 1992, s. 70, 77–80, 159; W. Biegański, *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie*, s. 44, 46.

⁵ Z. Wawer, *Armia generała Władysława Andersa w ZSRR 1941–1942*, Warszawa 2012, s. 345–350, 365–371, 386–400, 408, 413, 420; W. Biegański, *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie*, s. 51–52; *GPN*, s. 138.

⁶ IPMS, sygn. A.XII.1, t. 76, Stan liczebny sił zbrojnych wg stanu z dn. 15 IX 1941, k. 5.

⁷ *Ibid.*, Stan liczebny sił zbrojnych wg stanu z dn. 15 III 1942, k. 19.

udział w obchodach świąt poszczególnych jednostek. Prócz jednostek sił lądowych naczelny wódz wizytował okręty Polskiej Marynarki Wojennej (ORP „Wilk”, ORP „Krakowiak”, ORP „S-3”, ORP „Sokół”, ORP „Kujawiak”, ORP „Garland”) i formacje lotnicze (302. Dywizjon Myśliwski, 304. Dywizjon Bombowy, 305. Dywizjon Bombowy, 309. Dywizjon Myśliwsko-Rozpoznawczy, 316. Dywizjon Myśliwski, 317. Dywizjon Myśliwski, 1. Polskie Skrzydło Myśliwskie).

1 listopada 1941 r. gen. Sikorski wyleciał w podróż, która przez Gibraltar, Malte, Kair i Aleksandrię wiodła do Tobruku. Tam w dniach 13–14 listopada naczelny wódz w warunkach frontowych dokonał inspekcji Samodzielnej Brygady Strzelców Karpackich pod dowództwem gen. bryg. Stanisława Kopańskiego. Następnie przez Bagdad, Teheran, Baku i Astrachań dotarł 30 listopada do Kujbyszewa, gdzie mieściła się Ambasada RP w ZSRR. W dniach 2–5 grudnia przebywał w Moskwie, prowadząc rozmowy polityczne⁸, a następnie wizytował żołnierzy polskich w Buzułuku, Tockoje i Tatiszczewie.

W dniach 21 marca – 3 kwietnia 1942 r. gen. Sikorski odbył wizytę w Kanadzie i Stanach Zjednoczonych. W kontekście późniejszej tragicznej śmierci gen. Sikorskiego w Gibraltarze warto wspomnieć, że podczas podróży do Ameryki Północnej, w dniu 21 marca 1942 r. najprawdopodobniej miała miejsce próba zamachu na gen. Sikorskiego dokonana przez ppłk. dypl. Bohdana Kleczyńskiego, podróżującego z Sikorskim w celu objęcia stanowiska *attaché* lotniczego w Waszyngtonie. Początkowo Kleczyński, przyłapany na trzymaniu w rękach świecy zapalającej, twierdził, że przypadkiem znalazł ten ładunek i chciał go usunąć z samolotu, choć w rzeczywistości sam wniósł go najpierw na pokład⁹.

Innym istotnym aspektem działalności gen. Sikorskiego w okresie objętym niniejszym tomem *Dziennika czynności* były starania o wzmocnienie roli Polski na arenie międzynarodowej. Wiele czasu premier polskiego rządu poświęcił na rozmowy z przywódcami alianckimi. Pomiędzy sierpniem 1941 r. a lipcem 1942 r. Sikorski spotkał się ze wszystkimi członkami tzw. Wielkiej Trójki: 5 razy (23 sierpnia i 24 października 1941 r. oraz 31 stycznia, 11 marca i 26 kwietnia 1942 r.) odbył rozmowy z premierem Wielkiej Brytanii Winstonem Churchillem¹⁰, 3 i 4 grudnia 1941 r. konferował w Moskwie z Józefem Stalinem, a 24 i 26 marca spotkał się w Waszyngtonie z prezydentem USA Franklinem D. Rooseveltem.

Lista politycznych i wojskowych rozmówców gen. Sikorskiego w tym okresie jest o wiele dłuższa. Warto wymienić wśród nich: króla Wielkiej Brytanii Jerzego VI, króla Norwegii Haakona VII, króla Jugosławii Piotra II, królową Holandii Wilhelminę, prezydenta Czechosłowacji Edvarda Beneša, szacha Iranu Mohammada Rezę Pahlawiego, premiera Kanady Mackenzie Kinga, premiera Jugosławii Dušana

⁸ Dokładna, stenograficzna relacja z tych rozmów – W. Anders, *Bez ostatniego rozdziału. Wspomnienia z lat 1939–1946*, Warszawa 2018, s. 124–146.

⁹ R. Majzner, *Attachaty wojskowe Drugiej Rzeczypospolitej 1919–1945. Strukturalno-organizacyjne aspekty funkcjonowania*, Częstochowa 2014, s. 482.

¹⁰ *Na najwyższym szczeblu. Spotkania premierów Rzeczypospolitej Polskiej i Wielkiej Brytanii podczas II wojny światowej*, oprac. M. K. Kamiński, J. Tebinka, Warszawa 1999, s. 29–65.

Simowicia, premiera Grecji Emmanouila Tsouderosa, premiera Norwegii Johana Nygaardsvolda, premiera Egiptu Husajna Sirriego, premiera Iraku Nuriego as-Saida, byłego premiera Belgii Paula van Zeelanda, brytyjskiego ministra spraw zagranicznych Anthony'ego Edena, sowieckiego ludowego komisarza spraw zagranicznych Wiaczesława Mołotowa, szefa brytyjskiego Sztabu Imperialnego gen. Alana Brooke'a, dowódcę wojsk brytyjskich na Bliskim Wschodzie gen. Auchinlecka, szefa sztabu generalnego USA gen. George'a Marshalla, gen. Charlesa de Gaulle'a.

Kwestia rozbudowy Polskich Sił Zbrojnych oraz działania dyplomatyczne dominują na kartach *Dziennika czynności*. Nie oznacza to jednak, że były to jedyne pola aktywności gen. Sikorskiego. Należy pamiętać, że prezentowane źródło jest materiałem specyficznym, niejako ukierunkowanym na wybrane aspekty działań polskiego naczelnego wodza i premiera. Stąd obecne w nim jedynie na marginesie wiadomości na temat choćby wewnętrznych rozgrywek politycznych czy kontaktów z krajem. Nie oznacza to jednak, że uważny czytelnik nie uzyska w trakcie lektury *Dziennika czynności* materiału do analizy również tych zagadnień.

Prowadzenie zapisków na temat codziennej aktywności gen. Sikorskiego (dziennika czynności) należało do zadań adiutantów, których w pracy tej nadzorował szef Gabinetu Naczelnego Wodza i Ministra Spraw Wojskowych – mjr dypl./ppłk dypl. Zygmunt Borkowski¹¹. W lipcu 1941 r. funkcje adiutantów przybocznych NW pełnili por. mar. Józef Ponikiewski oraz por. rez. piech. Janusz Tyszkiewicz-Łącki. 8 sierpnia 1941 r. dołączył do nich kpt. pil. Marian Piotrowski¹². Ponikiewski pozostanie na stanowisku adiutanta i zginie wraz z Sikorskim w katastrofie w Gibraltarze. Tyszkiewicz pełnił swoją funkcję do 30 marca 1942 r. Od 20 stycznia do 1 czerwca 1942 r. adiutantem – reprezentantem wojsk lądowych był por. rez. Zygmunt Fudakowski (odpowiadał szczególnie za bezpieczeństwo NW), a 23 lipca 1942 r. stanowisko to objął rtm. Michał Miszke. Z kolei Piotrowski pełnił swoją funkcję do 20 lutego 1942 r., a od 2 marca 1942 adiutantem – reprezentantem Polskich Sił Powietrznych był por. pil. Czesław Głowczyński, do którego zadań należało zwłaszcza prowadzenie *Dziennika czynności* oraz nadzór nad materiałami fotograficznymi i prasowymi¹³. Pamiętać też należy, że w redagowaniu *Dziennika czynności* od początku brali udział Regina i Edmund Oppmanowie. Maszynopis *Dziennika czynności Naczelnego Wodza* Reginy Oppmanowej stał się inspiracją do powstania niniejszego opracowania i został włączony do publikacji jako jeden z tekstów źródłowych¹⁴.

¹¹ Szerzej na ten temat – J. Rabiński, *Wstęp* [w:] *Dziennik czynności Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego*, pod red. J. Rabińskiego, oprac. J. Rabiński, J. Kowalska, E. Rzeczkowska, t. II, Lublin 2017, s. 10–12; D. Koreś, *Gabinet Ministra Spraw Wojskowych (Obrony Narodowej) i Naczelnego Wodza (Szefa Sztabu Głównego) PSZ w latach 1939–1945* [w:] *Studia z dziejów Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie (1939–1947)*, pod red. P. Chmielowca, K. A. Tochmana, Rzeszów–Warszawa 2019, s. 29–33.

¹² J. Rabiński, *Wstęp*, s. 11.

¹³ IPMS, sygn. A.XII.1, t. 47, Obsada personalna Gabinetu Naczelnego Wodza i Ministra Spraw Wojskowych 1942 r., k. 28; D. Koreś, *Gabinet Ministra Spraw Wojskowych*, s. 32, przypis 27.

¹⁴ Szerzej na ten temat: J. Rabiński, *Wstęp*, s. 12; idem, *Wstęp* [w:] *Dziennik czynności Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego*, pod red. J. Rabińskiego, oprac. J. Rabiński, E. Rzeczkowska, J. Kowalska, t. I, Lublin 2016, s. 21–24.

* * *

Prezentowany materiał pochodzi z zespołu „Dziennik Czynności Naczelnego Wodza”, stanowiącego niewralgiczną część zasobu archiwalnego Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie. Okresu objętego niniejszym tomem dotyczą rękopiśmienne diariusze czynności gen. Sikorskiego o sygnaturach: t. 55 (1 sierpnia – 31 grudnia 1941 r.), t. 56 (także 1 sierpnia – 31 grudnia 1941 r.) oraz t. 57 (1 stycznia – 31 lipca 1942 r.). W porównaniu do okresu wcześniejszego terminarzy jest więc zdecydowanie mniej. T. 56 stanowił brudnopis dla t. 55. T. 55 i 56 to identyczne terminarze brytyjskie typu *T. J. & J. Smith's Datada Diary 1941* w twardej, brązowej oprawie o wymiarach 32,5×20,7 cm. T. 55, opisany jako „oryginał”, liczący 388 paginowanych kart, zawiera wpisy granatowym, zielonym i czerwonym atramentem. Zapisów w t. 56, składającym się z 307 paginowanych kart, oznakowanym jako „brulion”, dokonano ołówkiem. T. 57, zawierający 756 paginowanych kart, to terminarz brytyjski typu *Collins Half-Hour Appointment Diary 1942* w twardej, ciemnogramatowej okładce o wymiarach 33,5×21 cm. Wpisy w tym diariuszu wykonano czarnym, granatowym i niebieskim atramentem. Ponadto, podobnie jak w poprzednich tomach, za źródło uznano maszynopis kalendarium czynności gen. Sikorskiego opracowany przez Reginę Oppmanową, dotyczący okresu od 1 sierpnia 1941 r. do 31 lipca 1942 r., przechowywany w 12 tekach o sygn. t. 25–36.

* * *

Publikacja trzeciego tomu *Dziennika czynności Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego* jest efektem zaangażowania wielu osób i instytucji, którym w tym miejscu chciałbym serdecznie podziękować. Wyrazy wdzięczności kieruję pod adresem inż. Krzysztofa Barbarskiego – prezesa Zarządu Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie oraz prof. Andrzeje Suchcitzę – kierownika Archiwum tegoż Instytutu. Dziękuję za zaufanie, stworzenie optymalnych warunków do prowadzenia kwerend, merytoryczne uwagi. Prof. Andrzejowi Suchcitzowi dziękuję za przekład części tekstu na język angielski.

Wydanie drukiem kolejnego tomu DCNW jest efektem realizacji projektu badawczego w ramach modułu „Dziedzictwo narodowe” Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, funkcjonującego pod auspicjami Ministerstwa Edukacji i Nauki (wcześniej Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego). Dziękuję wszystkim, którzy docenili wartość projektu i przyczynili się do decyzji o jego finansowaniu. Dziękuję pracownikom Działu Krajowych Projektów Naukowych, Działu Repozytorium i Pozycjonowania Wydawnictw oraz Sekretariatu Wydziału Nauk Humanistycznych KUL za administracyjną obsługę projektu.

Za wnikliwą lekturę maszynopisu publikacji i niezwykle cenne, szczegółowe uwagi dziękuję recenzentom pracy: prof. Jackowi Piotrowskiemu, prof. Jerzemu Kirszakowi oraz dr. Danielowi Koresiowi.

Wyrazy wdzięczności kieruję pod adresem Instytutu Pamięci Narodowej za włączenie niniejszej publikacji do planu wydawniczego i sfinansowanie jej wydania. Obecność IPN w gronie współwydawców *Dziennika czynności* polskiego naczelnego wodza i premiera czasu II wojny światowej ma dla mnie niezmiennie wymowę głęboko symboliczną.

Pragnę w sposób szczególny podziękować członkom kierowanego przeze mnie zespołu opracowującego tekst trzeciego tomu *Dziennika czynności*: Jadwidze Kowalskiej, dr. Andrzejowi Gładyszowi oraz dr. Gabrielowi Piotrowi Urbanowi. Dziękuję za zaangażowanie w projekt, przeprowadzenie żmudnych kwerend archiwalnych i bibliotecznych, pracę z ogromnym materiałem, często pod presją czasu i okoliczności.

Dziękuję Agnieszce, Wiktorii, Kamili, Mikołajowi i Frankowi za To, co najważniejsze.

Jarosław Rabiński